

Publikationer fra landsarkivet for Sjælland

HARALD JØRGENSEN: LANDSARKIVET FOR SJÆLLAND, LOLLAND-FALSTER OG BORNHOLM. *København 1966. 315 s. 27,50 kr. indb.*

ANDREAS JØRGENSEN: BORNHOLMSKE RETSBETJENTARKIVER IND-
TIL 1919. *København 1965. 140 s. 9,90 kr.*

BIRGIT NÜCHEL THOMSEN: SJÆLLANDSKE RETSBETJENTARKIVER
INDTIL 1919. *Gl. Københavns amt. København 1966. 11 kr.*

FRANK JØRGENSEN: ÆLDRE FÆNGSELSARKIVER FRA KØBENHAVN
OG MØN. *København 1965. 72 s. 8,80 kr.*

Rigsarkivets vejledende arkivregistraturer VI om landsarkivet i Åbenrå (1944) var den første oversigt over det samlede indhold i et dansk landsarkiv. Den påtænkte fortsættelse omhandlende de øvrige landsarkiver blev ikke til noget; men nu har Landsarkivet for Sjælland i sit eget navn udsendt en oversigt over sin bestand af arkivalier.

Landsarkivar Harald Jørgensen indleder sin bog med en beretning om Landsarkivets tilblivelse (1893) og dets virke i årene frem til 1966, da det nye landsarkiv toges i brug. Og de folk, der i årenes løb har haft deres gerning ved arkivet får ristet en lille minderune.

I forbindelse med omtalen af Landsarkivets virke gennem årene og den interne funktion efter afslutningen af nybyggeriet havde det været ønskeligt at se en kortfattet introduktion for benyttet af Landsarkivet; thi der er erfaringer for, at nye besøgende på læsesalen har behov for forskellige informationer. Samtidig kunne der så være givet oplysning om Landsarkivets adresse, telefonnummer, åbningstid og service af forskellig art.

En oversigt over arkivets indhold må være summarisk, hvis den skal rummes i en enkelt bog. Alligevel er det forbløffende så mange enkeltheder, der er blevet plads til, f. eks. i oversigterne over domstolsarkiver, købstadsarkiver og godsarkiver. Iøvrigt henviser bogen flittigt til de på læsesalen opstillede registraturer og til særskilt udgivne registraturer over bestemte arkiv-områder. Her havde det nu været en hjælp, om den nye bog havde bragt en samlet liste over sådanne trykte (dupliserede) registraturer vedrørende Landsarkivets samlinger.

I oversigterne over de enkelte arkiv-grupper gives der flere steder gode henvisninger frem og tilbage, især i de tilfælde hvor en bestemt slags arkivsager kan være havnet i forskellige embedsarkiver eller andre afleveringer. Dette gælder en række skolearkiver og ikke mindst sognerådsarkiverne. Måske havde det været muligt – i hvert fald ønskeligt – at gennemføre dette princip mere konsekvent. I afsnittet om sognerådsarkiver henvises for de enkelte kommuner til de gods-

arkiver, der indeholder sognerådsarkivalier; i lighed hermed havde det været en gevinst at se henvisning til sognekaldsarkiverne. Karrebæk sognerådsarkiv er for resten fejlagtigt anbragt under Præstø amt.

Indenfor flere arkiv-områder omfatter oversigten en række arkivalier, der går helt frem til det sidste par årtier. Det kan f. eks. dreje sig om sognefoged-, embedslæge-, forligskommissions-, politi- og jordemoder-protokoller. I disse og lignende tilfælde savnes en angivelse af, hvad der endnu ikke er tilgængeligt.

De her fremførte indvendinger er dog af begrænset rækkevidde. Nok så vigtigt er det at anerkende den omhyggelige indsats, der er præsteret, så den nyttige oversigt nu ligger klar til brug. Mange forskere, der bruger den nye bog, vil blive opmærksomme på arkivalier, som de endnu ikke har bearbejdet; for nu er det endelig muligt at få et virkeligt overblik over Landsarkivets samlinger.

Med Andreas Jørgensens og Birgit Nüchel Thomsens bøger har Landsarkivet fortsat rækken af »foreløbige arkivregistraturer«, som udsendes i stencilerede udgaver. Man har her arbejdet videre med udgivelsen af registraturer over retsbetjentarkiverne. Som det var tilfældet med Lolland og Falster føres oversigterne over Bornholm og Gamle Københavns amt frem til året 1919, da den store retsreform blev gennemført.

Omtalen af hver enkelt retskreds indledes med en redegørelse for retskredsens område og dens bestillingsmænd samt en omtale af de ændringer, der i tidens løb er foregået i retskredsens forhold. Oversigten fortsætter med et register over retens bestillingsmænd: By-, herreds- og birkefogder samt skrivere med angivelse af hver enkelt persons embedstid. De hyppige sammenlægninger og adskillelser af retskredse og embeder er fuldstændigt registreret fra slutningen af det 17. århundrede og indtil 1919. I de fleste tilfælde når rækken af arkivalier lige så langt tilbage som rækken af fogder. Blandt de mangfoldige arkivalier kan nævnes politi-, justits-, doms-, pantefoged-, skifte- og auktionssager.

For Gamle Københavns amts vedkommende er retskredsens antal og mængden af arkivalier samt disses opdeling præget af den store befolkningskoncentration i hovedstadsområdet. Der bringes et register over alle sogne i dette område med angivelse af, hvilken retskreds hvert enkelt sogn har tilhørt i tidens løb.

Registraturen viser, at der navnlig for Gamle Københavns amts vedkommende rummes en række sager fra tiden efter 1919. Også her savnes der i almindelighed en tilkendegivelse af, hvilke arkivalier der endnu er utilgængelige.

Også bogen om fængselsarkiver er stencileret. Den indledes med en oversigt over fængselsvæsenets udvikling i København. Det begynder med, at man i 1662 oprettede Børnehuset på Christianshavn, hvor tiggende og tyvagtige børn blev indsat. Dette fængsel skulle hvile i sig selv økonomisk set, for børnene skulle arbejde med fremstilling af manufakturer. Snart indsattes også forbrydere af forskellig slags samt voksne betlere af begge køn. Institutionen udviklede sig til at omfatte flere afdelinger, i hvilke man fra tid til anden forsøgte at fordele fangerne efter grovheden i deres forseelser. Der gøres kort rede for styrelsen af fængslerne, og der bringes en fortegnelse over samtlige inspektører og deres virketid fra 1671 til 1928, da straffeanstalten på Christianshavn blev nedlagt.

Arkivaliernes lange række begynder i 1707 og rummer et overordentligt stort materiale af både social- og personalhistorisk såvel som juridisk art om ulykkelige børn, kvinder og mænd.

Fængselsarkiverne er opstillet i 4 afdelinger, nemlig: »Børnehuset, Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset samt straffeanstalten på Christianshavn« – »Københavns Stokhus« – »Møns Tugt- og Forbedringshus« – »Christianshavns Arrest«. Det er især folk, der arbejder med kulturhistorie og personalhistorie, der vil få nytte af registraturerne over retsbetjentarkiverne og fængselsarkiverne.

Om alle de 4 nye publikationer fra Landsarkivet for Sjælland gælder det, at de bør være til rådighed på ethvert centralbibliotek. Desuden vil de være til megen nytte i de lokalhistoriske arkiver indenfor det sjællandske landsarkivs område.

A. Strange Nielsen

Appetitvækker

FORTID I SKRIFT. *Vejledning til arkivets udstilling ved Paul G. Ørberg. Udgivet af Landsarkivet for Nørrejylland, 1967. 45 s. 2 kr.*

Falder man inden for i en gammel gård, og giver sig i snak med gårdens folk om ting og hændelser fra gammel tid, går der nok ikke ret lang tid, før der ligger en stor slidt, gul konvolut på bordet. Den sindige nænsomhed, hvormed gårdmanden tager ejendommens gamle papirer frem, fortæller noget om mandens interesse og ærbødighed for gamle dokumenter. Den hele herlighed af skøder, pantebreve, fæstebreve, aftægtskontrakter og måske private breve ligger udbredt foran os. »Det er ikke nemt at læse,« siger manden, thi moderne skrivesystemer har for længst sat bom mellem nutids-mennesker og fortiden. Slægtsgårdens nutidige ejer kan almindeligvis ikke uden videre tilegne sig indholdet af gårdens gamle dokumenter.

Den gamle gårds papirer er et lille udsnit af historikerens håndskrevne kilde-materiale; man kan sige, at de repræsenterer hele det omfattende indhold af et landsarkivs kilometerlange rækker af kirkebøger, justits-, skøde- og panteprotokoller, rådstueprotokoller, skatteregnskaber og meget, meget mere: Hele denne enorme samling af håndskrifter, der grundigt og vederheftigt fortæller om menneskers liv og færd. Måske hovedkilden til det, man kalder kulturhistorie. Men for den moderne lægmand er alt dette på mange måder en lukket verden. Den gammel-dags »ulæselige« skrift er én årsag; – en anden er, at de gamle dokumenter er gemt væk på hylder og i kældre, hvor sølvkræ og solens lys ikke kan ødelægge det. Procentvis er det et ringe antal mennesker, der mellem år og dag finder vej til et arkivs læsesal, hvor mødet med de gamle papirer foregår. – Og mærkeligt er det jo ikke, at f. eks. museerne her kan opvise helt andre tal. Ethvert barn kan forstå, hvad en stenøkse kan bruges til.

At arkivets læsesal er alt for snæver en sluseport ind til kilderne, har man for længst indset på Viborg Landsarkiv, og derfor er der i landsarkivets gamle bygning arrangeret en repræsentativ *udstilling* af gamle dokumenter, der belyser folkets liv og færd i gammel tid, en udstilling, der omfatter alle befolkningslag fra herremand til fæstebonde og fattighuslem, præst og degn samt byens borger. Og som kronen på dette »værk« har landsarkivet udgivet en lille bog, en vejledning gennem udstillingen, udarbejdet af arkivar Paul G. Ørberg.

Denne lille fortræffelige bog indeholder en kortere eller længere karakteristik til

hvert enkelt dokument i udstillingen, og med denne i hånd kan den besøgende selv orientere sig i den ellers for mange så vanskeligt tilgængelige samling. Og for øvrigt kan bogen læses med stort udbytte, ganske uafhængigt af udstillingen. De halvt hundrede sider indeholder en rigdom af historiske oplysninger – og hvert håndskrift sættes kort og klart ind i sin naturlige historiske sammenhæng.

For den interesserede, der her første gang stilles over for Viborg Landsarkivs skatte fra fortiden, må denne lille bog være en lækkerbidsken og appetitvækker, og så kan den inden for sin snævre ramme bruges som opslagsbog: Under »Hundeprotokol 1857–62« (s. 18) får man at vide, at vor tids hundetegn i virkeligheden skriver sig fra en plakate af 29. oktober 1824 – en ordning, der blev indført for at afværge faren for hundegalskab – og at afgiften snart blev til en ren hundeskate. Der er såmænd intet nyt under solen!

Hvis man ikke vidste, at de flittige og idérige folk på Viborg Landsarkiv havde nok at gøre, ville man nok vove sig frem med et spørgsmål: Hvornår laver De en vandreudstilling af sådan karat til jyske biblioteker og museer – og mon arkivar Paul G. Ørberg kan få tid til at skrive den store bog om et landsarkivs samlinger efter samme princip som den nu foreliggende. Jeg er vis på, at Dansk historisk Fællesforening gerne ville udgive den.

Ole Warthoe-Hansen

Onde danskere i Paris

VIKINGERNE I PARIS. *Beretninger fra 9. århundrede oversat og forklaret af Niels Skyum-Nielsen. (Selskabet til historiske kildeskrifters oversættelse). Munksgaard. 1967. 146 s. + 7 plancher. 29,75 kr.*

»Også dette kloster blev rystet af det uheldssvangre rygte. Det bevirkede så meget, at ikke blot kirkens midler, men også selve den urørlige skat, den hellige Riquiers legeme, måtte drage på flugt. Thi brødrene, som var til stede der for at tjene Gud, borttog det, drog væk og lod nogle få blive tilbage for at bevogte stiftelsen.« Således skrev kort efter 864 en anonym munk i klosteret St. Riquier i Normandie, nær Seinens udmunding. Det uheldssvangre rygtes genstand var »de onde danskere, som dengang lå i sikkerhed i Seinen, og hvis leder var Regner.« Rygtet for viden om: »Thi på det førnævnte tidspunkt bragte de kirkelige templer deres udstyr i sikkerhed, og foruroliget af deres blinde raseri tog en mængde af Guds tjenere flugten, idet de medtog alle ting, som henhører til alterets pragt. Thi denne stormvind førte ikke blot sin vilde og rasende strøm ind over alle nærliggende steder, men også fjernereliggende steder blev sat i bevægelse ved dens stød.«

Det gik dog ikke så galt, som munkene i St. Riquier havde frygtet; efter 3 ugers forløb dristede de sig til at bringe helgenlegemet hjem til klosteret igen. For Herren lod »i sin nådes fylde« danskerne hjemsøge andre steder.

Men det var ikke alle, der slap med skrækken, når vikingerne gik ind i Seinen; i 845 erobrede de byen Paris, et kunststykke, som de gentog i 856–57. I 885–86 gennemførtes en langvarig belejring af byen, som dog denne gang holdt stand, for så vidt som vikingerne ikke kunne indtage byens kærne, den befæstede Cité-ø, men måtte nøjes med forstæderne på Seinens bredder. Til sidst indgik man

en »sikkerhedspagt«, der gav vikingerne adgang til at færdes i byen og sejle videre op ad floden.

Disse og andre dramatiske begivenheder, der som vi har set, vakte rædsel i de nordfranske klostre, blev optegnet på forskellig vis af munkene. Bevarede årbøger, mirakelsamlinger etc. er en guldgrube til viden om vore krigeriske forfædre.

Interessen for vikingetiden er stor i disse år, hvilket nok hænger sammen med arkæologernes spændende forskningsresultater. Tillige er perioden interessant ved at ligge på grænsen mellem nordiske arkæologers og historikers traditionelle forskningsfelter, fordi resultaterne af arkæologiske udgravninger kan kombineres med skrevne kilders mere utvetydige vidnesbyrd.

Det lader sig næppe betvivle, at det gængse billede af vikingerne hovedsagelig bygger på skrevne kilder, nemlig Saxo og de norsk-islandske sagaer. For vor viden om, hvad der faktisk foregik, er dog disse sene kilder af uendelig ringe værdi i sammenligning med de franske værker fra selve det 9. århundrede; og det bør i højeste grad påskønnes, at professor Niels Skyum-Nielsen nu har gjort disse tilgængelige på dansk. Teksterne er forsynet med en kort indledning, samt et glimrende, oplysende noteapparat. Det ærværdige selskab til historiske kildeskrifters oversættelse har udgivet bogen i det gængse beskedne udstyr, men denne omstændighed vil forhåbentlig ikke hindre, at den kan blive en bestseller.

Et særlig stort og fortjenstfuldt arbejde har oversætteren lagt i bogens hovedkilde, Abbo's metriske fremstilling af Paris belejring 885–86, som er skrevet på et latin, der er karakteriseret som en »selvkomponeret, babylonisk dialekt«. Abbo, der selv opholdt sig i Paris, skildrer imidlertid detaljer som nogen krigskorrespondent og tegner livagtige situationer, hvis lige ikke findes i dansk litteratur før Saxo.

Er Abbo end tendentiøs, er der dog næppe grund til at tvivle på, at han virkelig har været førstehandsvidne til vikingernes rov af frankernes husdyr f. eks.: »Jeg har jo fulgt det med mine øjne, stående på byens mure, og det var hverken til at overskue eller tælle op. Men da de ikke kunne spærres inde på enge eller marker, blev prælaten Germain's palads gjort til en stald. Den blev fyldt med tyre, grise og fladnæsede gedekid. Dér åndede de tungt. Så åbnedes mundene, og under pine og smerte opgav kroppene deres livsånd. Staldfolkene mødte op og ønskede at bringe dem til stegerset, skønt de allerede var blevet til et måltid for en vrimmel af orme, og kirken var fuld af stanken fra dem. De bar dem udenfor og bragte dem til Seinen – og ingenlunde til stegerset. De rensede kirken, og der dræbtes ikke flere okser.«

Helge Paludan

Danske historikere

DANSKE HISTORIKERE 1965. Redigeret af H. K. Kristensen, Knud Prange og Johan Hvidtfeldt. Udgivet af Dansk historisk Fællesforening. 1966 [s: 1967]. VIII + 175 s. 54 kr. (for medlemmer 36 kr.).

Behovet for en publikation indeholdende biografiske enkeltheder om akademisk uddannede historikere kan ikke siges at være stort, bl. a. fordi man for disses

vedkommende har magisterstaten med flere »stater« at rådføre sig med. Så meget større er behovet for alment tilgængelige oplysninger om landets mange amatørhistorikere, hvis deltagelse i historisk arbejde det ofte har været umuligt at skaffe sig et overblik over. Da Dansk historisk Fællesforening for nogle år siden besluttede at markere foreningens 50-års jubilæum med en bog, havde den forsåvidt været i sin gode ret til at begrænse emnet til at omfatte danske amatørhistorikere, men foruden den praktiske fordel ved at have biografier af alle historikere samlet på ét sted talte det unægtelig for tilvejebringelsen af en større og principielt fuldstændig samling, at en af foreningens fornemste opgaver netop har været at formidle et samarbejde mellem de akademisk uddannede historikere og amatørhistorikerne. Yderligere ville man ved i det nu foreliggende værk at præsentere alle kategorier af historikere side om side opnå, at der – med redaktionens ord – blev fremlagt »en slags status over, hvem der i dag arbejder med historie, og hvad de har præsteret«.

Formuleringen af sidstnævnte formål er forsigtig, men dækkende for indholdet. Det er mere end hvad man kan sige om meddelelsen i foreningens tryksag om bognyheder, hvor det noget overraskende hedder, at Danske historikere 1965 rummer biografier af »over 800 nulevende danske, der har ydet væsentlige[!] bidrag inden for historieskrivningen, arkæologien og åndshistorien«. Over for denne karakteristik, som er for god til at være sand, og over for de associationer, bogbindets mørkeblå farve vil kunne give de mindre indviede, er der grund til at præcisere, at der ikke, og da vist heller ikke efter redaktionens mening, er tale om en historikernes blå bog, men ganske enkelt om et orienteringsmiddel om historikere for historikere, en danske historikers demokratiske hvem-er-hvem tilrettelagt efter visse praktisk gennemførlige og meget rummelige principper. Redaktionens bestræbelser for at få alle sider af det historiske arbejde repræsenteret og ikke mindst med at få de fortrinsvis i snævrere kredse kendte historikere og arkæologer med har netop været prisværdigt omfattende, og det er disse der i forbindelse med forskellige redaktionelle genvordigheder har medført, at bogen kom sent i værk, så at den først forelå i febr. 1967. I den endelige redaktion, for hvilken H. K. Kristensen har ansvaret, omfatter den historikere i live pr. 1. januar 1965, dog er biografierne så vidt muligt ført à jour til udgangen af 1965 og enkelte meddelelser om dødsfald i 1966 yderligere føjet ind. Et værdifuldt biprodukt, en samling mere udførlige selvbiografier, som redaktionen samtidig opfordrede en række historikere til at indgive, er nu af denne afleveret til Rigsarkivet, hvor de ad åre vil blive gjort almindeligt tilgængelige.

Bogen er et nyttigt arbejdsinstrument, ingen tvivl om det. Når man under sin beskæftigelse med et emne må benytte eller tage stilling til et arbejde af N.N., vil det ofte være til god hjælp, at man kan få noget at vide om hans specielle forudsætninger for at beskæftige sig med netop dette emne eller finde oplyst, hvor han evt. iøvrigt har fremlagt resultater af sit arbejde. Heri ligger efter anmelderens mening bogens virkelige raison d'être snarere end i den betydning, der i forordet profetisk sikres den som personalhistorisk hjælpemiddel nu og i århundrederne fremover. Den har givetvis også betydning som en art status anno 1965, men rigtignok med den begrænsning, at status hviler på et mandtal, ikke en opgørelse over hvad der er ydet af historisk indsats i et givet tidsrum. Skulle der rigtig gøres op, havde den oprindelige, desværre urealisable plan om at udsende en bog

om dansk historisk arbejde gennem 50 år været anderledes relevant. Da foreningen imidlertid ikke kunne finde nogen der ville påtage sig udarbejdelsen heraf, blev den foreliggende samling biografier løsningen. Den er også udmærket, vel endda af større praktisk nytteværdi end den først tænkte, omend næppe så oplysende.

Danske historikere omfatter kvinder og mænd i snart sagt alle aldersklasser og erhverv. Ældste medlem optaget i lavet er født i 1873, yngste seksogtres år senere i 1939. Af de opgivne samfundsstillinger kan i flæng nævnes husmoder, kulsvier, arbejdsmand, gårdejer, købmand, sagfører, husmand, postmester, professor, arkitekt, genealog, forfatter, skribent og litterat. Lærere, præster og bibliotekarer er særligt talrigt repræsenterede foruden naturligvis de som så at sige er historikere af profession, arkivarer og museumsfolk. Biografiernes skematiske form har ikke tilladt oplysninger om, hvad der oprindeligt har fået de biograferede til at interessere sig for historie, men sådanne findes formodentlig i de utrykte, mere fyldige selvbiografier. I ikke få tilfælde er der dog anledning til at tro, at arkæologiske udgravninger på stedet har vakt den første interesse. Næsten alle har litterær produktion at opvise, tilsammen omfattende hele systematikken i Dansk historisk bibliografi og lidt til, og som man kunne vente optager inden for de enkelte biografier fortegnelsen over litterære bidrag i reglen størstepladsen. Således vil bogen kunne anvendes som bibliografisk hjælpemiddel, men det er tillige en af dens fortjenester, at der er afsat plads til oplysninger om deltagelse i organisatorisk arbejde, oplysningsvirksomhed, udgravninger og indsamlinger af materiale – former for virksomhed som man ellers kun vanskeligt indhenter viden om. For nogles vedkommende har sådant arbejde alene og med rette udgjort forudsætningen for optagelse.

At vælge mere end 800 historikere ud har ikke været nogen let opgave. Foruden ved en gennemgang af trykte kilder er råmaterialet bl. a. tilvejebragt ved udsendelse af forespørgsler til de lokale institutioner og historiske samfund, og på grundlag heraf er den endelige udvælgelse så foretaget. Som redaktørerne fremhæver forelå der intet objektivt kriterium for udvælgelsen, men ved alt for villigt at akceptere dette, har de unægtelig givet vidt spillerum for kritikken. Netop fordi kriterierne er så løse som her, havde både større fasthed og konsekvens i gennemførelsen af de regler, man trods alt må have skabt sig, været ønskelig. Det forekommer rimeligt, at man har medtaget et udvalg af litteratur-, stednavne- og folkemindeforskere, kunst- og retshistorikere m. fl., men man kan undre sig over, hvorfor f. eks. Svend Norrild og Jens Kruuse er kommet med, men ikke f. eks. H. P. Rohde, Mogens Brøndsted eller veteranen R. Paulli; Olaf Pedersen, men ikke Mogens Pihl; Inga Rasmussen, men ikke Egill Snorrason. I disse og andre tilfælde har redaktionen givetvis været for karrig, mens den på den anden side har været meget gæstfri over for en gruppe som arkæologerne. Sidstnævnte forhold turde ikke behøve nogen nærmere begrundelse, men giver dog anledning til at spørge, om man ikke i så fald skulle have taget skridtet fuldt ud og kaldt bogen »Danske historikere og arkæologer«? Det ville dog have givet en bedre dækning af indholdet. Enkelte adspurgte – arkæologer? – har iøvrigt efter hvad der oplyses udtrykkeligt frabedt sig æren af at komme i historikerselskab. Redaktionen burde nok trods alt have vist dem den ære i stedet for at støtte så urimelig en beskedenhed.

Ved gennemlæsningen noteres forskellige ujævnheder. Skolebogsforfatterne, op-

dager man, er en gruppe, som redaktionen ikke rigtig har vidst, om den ville have inden for døren. Nogle er sluppet ind, andre ikke, uden at grunden lader sig spore. Magisterstaten siges at være gennemgået, men det er ikke gjort tilstrækkeligt omhyggeligt, da man bl. a. må savne en historiker der har skrevet disputats om et emne inden for dansk-fransk historie. Tilsvarende er visse rækker af tidsskrifter gennemset, og dog finder man i hovedtidsskrifter som *Scandia* og *Historisk Tidskrift* fra de senere år (indtil 1965) afhandlinger af historikere, som man må lede forgæves efter i Danske historikere, hovedsagelig inden for gruppen af de unge, som redaktionen med grund beklager sine undladelsessynder overfor. Fra samleværker som *Festskrift til Astrid Friis* 1963 og jubilæumsskriftet ved Rigsarkivets 75-års jubilæum 1964, begge redaktionen bekendt, kunne yderligere være hentet nogle frem, således som man vistnok har gjort det fra værket *Dagligliv i Danmark*, 1963–64. Og ikke mindre vilkårligt virker det, at man har skaffet sig navnene på unge og yngre medarbejdere ved f. eks. *Udgiverselskabet for Danmarks nyeste historie* og *Lærerhøjskolen*, men ikke ved Københavns universitet, som bekendt landets største forsknings- og lærdomsinstitution.

Værket kan således ikke frikendes for uheldige skævheder, selv om manglerne er af en sådan art, at de stort set lader sig afhjælpe ved opslag i andre tilgængelige håndbøger. Det ligger imidlertid i sagens natur, at kritikken må rette sig mod punkter, hvor redaktionen kan kontrolleres. Udvælgelsen af de biografier, som hviler på skriftlige rundspørger og personlige kontakter, unddrager sig en tilsvarende bedømmelse, og herom kan kun fremføres, at redaktørerne synes at have gjort hvad der var menneskeligt muligt for at drage amatører og lokaltgemte historikere frem, så selv om der skulle kunne findes huller også her, er resultatet, en lang række vidnesbyrd om bredden og nuancerne i det historiske studium i Danmark, i sig selv tilstrækkeligt til at gøre bogen til et velkomment opslagsværk. Danske historikere er efter sit anlæg ikke den statusopgørelse og med sine mangler ikke helt det arbejdsinstrument, man kunne have ønsket sig, men bogen er dog immervæk et værdifuldt tilskud til den historiske håndbogslitteratur. Forhåbentlig som håndbog en institution der fra nu af med mellemrum vil blive genudsendt i revideret og ajourført skikkelse.

Harald Ilsøe

Askov højskole 100 år

HANS LUND: ASKOV HØJSKOLE 1865–1915. *Gyldendal, Kbh.* 1965. 374 s. og 10 tvlr. 35 kr.

J. TH. ARNFRED: ASKOV HØJSKOLE I MANDS MINDE. *Gyldendal, Kbh.* 1965. 246 s. og 6 tvlr. 30 kr.

Hans Lunds og J. Th. Arnfreds bøger om Askov Højskoles historie udkom i anledning af skolens 100-års jubilæum i 1965. Da højskolens ledelse henvendte sig til Hans Lund for at bede ham skrive om de første 50 år af Askovs historie, sikrede man sig derved dels en faghistoriker, der kunne behandle stoffet videnskabeligt, dels en højskolemand, der selv havde virket ved Askov Højskole som historie-lærer og som derfor ville have forståelse for højskolesagen og skolens særlige karakter.

Værkets videnskabelige karakter ses bedst af det kildegrundlag, det hviler på. Hans Lunds indsats kræver her ubetinget anerkendelse. Han har benyttet sig af et stort førstehåndsmateriale og en omfattende litteratur om emnet. Af utrykt materiale kan nævnes Askov Højskoles eget arkiv, indberetninger til undervisningsministeriet, brevsamlinger og lignende i Det Kongelige Bibliotek, Rigsarkivet og i Lunds universitetsbibliotek. I kapitlet om Sønderjylland har forfatteren benyttet nulevendes erindringer (uden dog at dette fremgår af notehenvisningerne). Bogen er i øvrigt forsynet med et udmærket noteapparat, og læseren får god hjælp af et navneregister.

Fremstillingen er kronologisk i 6 afsnit, der hver giver en systematisk behandling af væsentlige sider af højskolens historie. På den måde er detailstudiet gennemført meget grundigt, uden at kontakten med helheden er gået tabt. Den systematiske behandling samler sig om undervisningen, eleverne, skolens økonomiske kår og skolens udadvendte virksomhed, uden at denne inddeling binder forfatteren alt for strengt.

Hans Lunds grundige studier har givet læseren et betydelig mere nuanceret billede af Askov Højskoles første 50 år, end man har haft før. Hverken Askov eller nogen anden enkelt højskole har tidligere været genstand for en så dybtgående undersøgelse. Forfatteren giver bl. a. en omfattende redegørelse for de drøftelser, der gik forud for højskolens flytning fra Rødding til Askov, og kompletterer her på en udmærket måde det trykte kildemateriale, der blev udgivet af Roar Skovmand i 1960: Højskolens Ungdomstid i Breve II. Forfatteren viser, at Askov blev foretrukket frem for andre mulige placeringer, fordi det havde den fordel, at bygningerne skulle lejes, hvilket ville give det udseende af, at flytningen fra Rødding kun var midlertidig. Den nye grænse var baggrund for Askov Højskoles tilblivelse. Hans Lund slår fast, at dermed begyndte et nyt højskolearbejde. Det var ikke Rødding Højskole, der flyttede til Askov. Højskolens bestyrelse var en anden, arbejdet i Rødding blev ført videre af Cornelius Appel.

Askov var i de første år en typisk lokal højskole, efter 1870 udviklede den sig til at blive en jysk højskole. Dette vises klart i statistikken over elevernes geografiske tilhørsforhold. Først den udvidede højskoles indførelse i 1878 gjorde Askov til en skole med elevtilslutning fra hele landet.

Forfatteren fremfører ikke et nyt syn på højskolens udvikling i perioden. Men ved sin indgående behandling ridser han de enkelte personer stærkere op end før. Lærerkollegiet som helhed kommer til at stå stærkt i læserens bevidsthed, bl. a. fordi lærere for alle undervisningsfag er taget med. Kvindernes indsats, der ofte er blevet forsømt i tidligere historieskrivning omkring højskolen, kommer her til sin ret. Efterhånden som de politiske og litterære brydninger skærpedes i 1880'erne, viger opfattelsen af et enigt lærerkollegium for et billede af en stadig konfrontation mellem forskellige opfattelser hos stærke personligheder – en konfrontation der klart viser kollegiets rummelighed og Schrøders tolerance. Uden at pille ved Schrøders storhed, har forfatteren ladet denne fremtræde mere nuanceret end før.

Hans Lund har i statistiske opstillinger gjort rede for bl. a. elevtallet, elevernes sociale forhold, fordelingen mellem »karle – piger«, og han viser i talmæssige oversigter højskolens regnskab, lærernes lønninger m. v. Det er muligt, at forfatteren ikke har villet trætte læseren med for mange statistiske oplysninger, men det ville have været ønskeligt, om han havde fortsat den detaljerede opstilling over

elevtallet også for de to sidste årtier. Der savnes også en fyldestgørende statistik over sønderjydernes deltagelse i det i øvrigt udmærkede kapitel om Askovs forhold til Sønderjylland.

De statistiske oplysninger er uhyre værdifulde, og man kunne ønske, at de enten havde været samlet i en oversigt bag i bogen eller var blevet skilt ud fra teksten i overskuelige tabeller med rubrikker, så læseren hurtigt kunne finde frem til hver enkelt oplysning.

Det er naturligt, at forfatteren har været nødt til at begrænse det omfangsrige stof. Askovs forhold til de øvrige højskoler er kun berørt. Således får man f. eks. ingen fornemmelse af, hvorvidt la Cours undervisning på Askov påvirkede indførelsen af naturfag på andre højskoler, eller i hvor høj grad den udvidede højskoleundervisning havde nogen indflydelse på, at de andre grundtvigske højskoler efter 1878 mere blev oplysningsskoler end før. Ej heller Askovs indflydelse på højskolesagen i de andre nordiske lande er undersøgt. Forfatteren henviser i en note (s. 289 n. 11) til den foreliggende litteratur om emnet.

De indvendinger, der er blevet fremført, må dog nærmest opfattes som »loppe-spark«. Det bestående indtryk af Hans Lunds fremstilling er et særdeles gedigent og værdifuldt værk, der vil stå som et monument over de første 50 år af Askov

Medens Hans Lund har kunnet behandle sit stof historisk, så har *J. Th. Arnfred* været i en helt anden situation. Han er ikke historiker af fag, han er desuden selv part i sagen som Askov Højskoles forstander fra 1928–1953, og da materialet om de sidste 50 år af skolens historie endnu er meget ubearbejdet, og Arnfred savner dagbogsnotater at støtte sig til, er det forståeligt, at forfatteren føler, at han mangler overblik over perioden. Det har da heller ikke været hans mening at skrive historie i vanlig forstand, »men blot at fortælle lidt om livet og arbejdet på Askov Højskole i de sidste årtier, så gamle elever kan nikke genkendende til deres egen elevtid og få lidt at vide om andres«.

J. Th. Arnfred har taget gamle elever til hjælp ved denne opgave. Han har sendt spørgeskemaer ud til et par repræsentanter for hver årgang, og bedt vedkommende om at indsende en redegørelse for deres tid på Askov Højskole. Grundlaget er altså optegnelser fra elever, ofte nedskrevet 30–45 år efter højskoleopholdet.

J. Th. Arnfred har selv skrevet over halvdelen af afsnittene, medens elevernes beretninger ligger til grund for de øvrige, bortset fra et afsnit om skolens beslaglæggelse i 1945, der er skrevet af skolens bibliotekar Olga Bartholdy. Den udførlige elevstatistik er udarbejdet af skolens regnskabsfører Andreas Nielsen.

Elevberetningerne giver glimt af livet på Askov fra tiden før den første til slutningen af den anden verdenskrig. Tiden efter 1945 er ikke kronologisk behandlet. Gennemgående er elevernes bidrag meget positive, men de tilføjer også enkelte kritiske kommentarer.

Forfatteren har i kapitlet om Askovuddannelsen ladet eleverne vurdere den undervisning og den uddannelse, de fik på den udvidede højskole, ud fra de forskellige forudsætninger, de mødte med.

Afsnittet om lærerkollegiet i den første periode er tegnet af eleverne, medens lærerne i J. Th. Arnfreds egen tid har fået en kort karakteristik skrevet af ham selv. Forfatteren har, som naturligt er, selv udarbejdet de afsnit, der behandler forstanderskiftet i 1928 og 1953 – altså da han selv var part i sagen. Arnfred

havde først afslået et tilbud fra Jacob Appel om at blive dennes medforstander, men opdagede efterhånden, at han også efter overtagelsen af posten som forstander på Askov, havde fået en art medforstanderskab, idet Appel hverken ville give afkald på forstandertitlen eller formandsposten i bestyrelsen og ikke kun blev ved titlerne. Arnfreds personlige kommentarer her som andetsteds i bogen er uhyre moderate, men forfatterens mening kommer som regel frem i en henkastet bemærkning, en ironisk eller tør kommentar. Her således: »Og allerede inden skolen begyndte var jeg forberedt på, at min tid som forstander ikke blev lang.«

Et af mellemkrigstidens højskoleproblemer var at få kontakt med de arbejdsløse, der nærmest blev tvangsindlagt til et højskoleophold. Askovs karakter af udvidet højskole gjorde problemet mere ukompliceret end på andre højskoler, da de, der kom til Askov, havde været på højskole før. Elevberetningerne giver alligevel et levende indtryk af de brydninger, der måtte komme med så forskellig livsopfattelse, som her rummedes under samme tag.

Medens elevernes beretninger netop giver glimt af skolens historie, samler interessen sig for læseren utvivlsomt om J. Th. Arnfreds egne kapitler, og selv om forfatteren som regel kommenterer elevernes beskrivelse, har det sikkert været en skuffelse for nogen at opdage, at J. Th. Arnfred snarere har fungeret som redaktør end som forfatter. Væsentlige afsnit er dog skrevet af J. Th. Arnfred selv, foruden de allerede nævnte et interessant kapitel om skolens bibliotek, et fyldigt afsnit om konfrontationen med den mytologiske højskole, om forholdet til nazismen i mellemkrigstiden og om skolens stilling under besættelsen.

På baggrund af den kritik, der har været rejst mod folkehøjskolens holdning i mellemkrigstiden, læser man disse afsnit med skærpet opmærksomhed. Den, der søger nye oplysninger om forfatterens holdning og synspunkter, bliver skuffet. I omtalen af det nordiske højskolemøde i Odense 1934, hvor man skulle tage stilling til de åndelige strømninger, der brød frem sydfra, giver forfatteren et ukompliceret billede af situationen. Den resolution, som indbyderne af mødet havde ønsket at udsende efter mødet, blev ikke til noget. Arnfred uddyber ikke nærmere, hvorfor resolutionen ikke blev ført frem og undlader at give sin personlige opfattelse om dette spørgsmål til kende.

Forfatterens stilling til begivenhederne under besættelsen kommer kun indirekte frem. En side af højskolens virksomhed i den tid bliver belyst i en frihedskæmpers beretning om sit skjulested på Askov. Hans og andre frihedskæmpers ophold foregik i fuld forståelse med J. Th. Arnfred. På den baggrund forstår man, at forfatteren nærmest følte det som en vennetjeneste, når mænd som Aage Møller og Arne Sørensen angreb skolen for passivitet. Urealistisk virker det dog, når forfatteren fortsætter sin tankegang og udtrykker lettelse over at Askov ikke blev rost for at være et fristed for frihedskæmpere og et agitationscentrum for sabotage. Hvordan har Arnfred tænkt sig at en sådan ros kunne udtrykkes? Man har svært ved at forstå, hvem Arnfred forestiller sig ville sabotere modstandsarbejdet ved en sådan fremgangsmåde.

På baggrund af det mål, forfatteren har stillet sig, kan man roligt sige, at resultatet er over forventning. Det er ikke kun blevet en beretning, som gamle Askov-elever kan have fornøjelse af, men en letlæst og læseværdig bog, der giver interessante glimt af skolens historie også for den, der står uden for Askov.

I en fremstilling af en skoles historie er elevberetninger naturligvis af betydning,

men det er et spørgsmål om »Mands Minde« ikke ville have vundet ved at J. Th. Arnfreds personlige andel havde fået en mere central placering i fremstillingen af Askovs sidste 50 år.

Ingrid Markussen